

Бисага (голов. ред.), В. В. Заборовський, Д. М. Белов, С. Б. Булеца та ін.; ДВНЗ «УжНУ». Ужгород, 2023. №4. С. 95-99.

6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 04.03.2026 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/comp20230709> (дата звернення: 11.05.2026).

МИКУЛІНА Марина,
здобувачка вищої освіти Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВІЙНИ

Після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України проблема внутрішнього переміщення населення набула особливої актуальності. Воєнний стан, активні бойові дії, тимчасова окупація окремих територій та постійна загроза життю і безпеці громадян зумовили значне збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб. Мільйони громадян були змушені залишити місця свого постійного проживання та переміститися до більш безпечних регіонів України.

Згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, які законно перебувають на території держави та мають право на постійне проживання в Україні. Така особа була змушена залишити своє місце проживання через збройний конфлікт, тимчасову окупацію, прояви насильства, порушення прав людини або надзвичайні ситуації природного чи техногенного походження, а також з метою уникнення їхніх негативних наслідків [4].

У зв'язку з цим особливого значення набуває забезпечення права внутрішньо переміщених осіб на соціальний захист. Держава зобов'язана гарантувати таким особам належний рівень соціального забезпечення, зокрема надання грошової допомоги, доступ до житла, медичних, освітніх та соціальних послуг. Право на соціальний захист є одним із основоположних конституційних прав людини, закріплених у Конституції України, а в умовах війни його реалізація потребує особливої уваги з боку держави.

Водночас на практиці внутрішньо переміщені особи часто стикаються з низкою проблем, пов'язаних із реалізацією своїх соціальних прав. Серед них можна виділити труднощі з отриманням соціальних виплат, нестачу житла, складнощі із працевлаштуванням, а також недосконалість окремих механізмів державної підтримки. Саме тому дослідження особливостей соціального захисту внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану є актуальним і має важливе практичне значення.

Станом на середину червня 2023 року в Україні було зареєстровано 4 871 807 внутрішньо переміщених осіб. Серед них переважали жінки (60%) та чоловіки (40%). Близько 21,6% від загальної кількості становили діти віком до 17 років, а ще 21,6% — особи віком понад 65 років. Окремо зазначається, що через війну свої домівки були змушені залишити близько 700 людей віком 100 років і старше. [2].

Особливий правовий статус ВПО як суб'єкта соціального забезпечення пов'язаний з їх вразливим становищем та передбачає додаткові порівняно з іншими громадянами пільги у сфері соціального захисту. Вразливе становище внутрішньо переміщених осіб у свою чергу обумовлене вимушеним переїздом з попереднього місця постійного проживання, труднощами у пошуку та заселенні до нового житла, вступу до закладів освіти, тимчасовим безробіттям, втратою документів та ін.

В.О. Боняк зазначає, що особливістю правового статусу внутрішньо переміщених осіб є поєднання їхнього спеціального статусу ВПО з іншими соціальними статусами, зокрема пенсіонера, безробітного, особи з інвалідністю, вагітної чи особи, яка доглядає за дитиною. Наприклад, одна й та сама особа може одночасно бути пенсіонером і мати статус ВПО або отримувати допомогу по безробіттю чи інвалідності паралельно зі статусом внутрішньо переміщеної особи. На думку дослідниці, це створює проблему поєднання та певного «подвоєння» соціального статусу особи як отримувача соціального забезпечення [1].

Після 24 лютого 2022 року до законодавства у сфері соціального захисту внутрішньо переміщених осіб було внесено зміни, спрямовані на покращення їхнього правового та соціального становища. Зокрема, спрощено процедуру отримання довідки ВПО завдяки можливості подання заяви через портал «Дія». Також збільшено розмір щомісячної допомоги на проживання, запроваджено одноразову фінансову підтримку багатодітних сімей ВПО у співпраці з ЮНІСЕФ, передбачено компенсації роботодавцям за працевлаштування переселенців та власникам житла за безкоштовне розміщення внутрішньо переміщених осіб [3, с 106].

Попри те, що правовий статус внутрішньо переміщених осіб з 2014 року формально врегульований, на сьогодні зберігаються проблеми реалізації їхнього права на соціальний захист. Однією з ключових є недостатність фінансування житлових потреб ВПО. Так, Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 року «Про деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» затвердила порядок формування таких фондів, а також придбання й будівництва житла для тимчасового розміщення переселенців. Фінансування цих заходів передбачається за рахунок державного та місцевих бюджетів, коштів міжнародних донорів,

волонтерських внесків, а також інших джерел, не заборонених законодавством [5].

Недоліки правового регулювання процедури призначення пенсій внутрішньо переміщеним особам, які виїхали з тимчасово окупованого Криму, полягають у наявності додаткових та ускладнених вимог. Згідно з п. 5 Порядку виплати пенсій і надання соціальних послуг громадянам України, які проживають на території АР Крим та м. Севастополя, затвердженого постановою КМУ від 02.07.2014 №234, однією з умов призначення пенсії є отримання інформації від органів пенсійного забезпечення РФ про те, що особі не призначалася пенсія за місцем реєстрації на окупованій території.

На думку дослідників, така вимога є проблемною, оскільки фактично ускладнює доступ ВПО до пенсійного забезпечення та ставить його в залежність від інформації з органів держави-агресора. Крім того, зазначене положення може суперечити ст. 14 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», яка гарантує рівність прав ВПО з іншими громадянами України [4].

Окрім цього, практична реалізація даного положення після 24 лютого 2022 року є неможливою у зв'язку розривом дипломатичних та будь-яких інших відносин з РФ як країною-агресором. Фактично, відсутня об'єктивна можливість в умовах воєнного стану та розриву дипломатичних відносин з РФ підтвердити факт отримання або неотримання ВПО пенсії від країни-агресора. Враховуючи зазначене, видається доцільним приведення у відповідність положень п. 5 Порядку до Конституції України та Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» шляхом виключення положення про необхідність підтвердження факту недержання пенсії та соціальних послуг від органів російської федерації як умови призначення пенсії ВПО на підконтрольній Україні території [3, с 107].

Отже, система соціального захисту внутрішньо переміщених осіб потребує подальшого вдосконалення шляхом усунення правових колізій, спрощення адміністративних процедур, розширення джерел фінансування та підвищення ефективності державних програм підтримки. Це дозволить забезпечити більш повну реалізацію соціальних прав ВПО та їхню інтеграцію в суспільство.

Список використаних джерел:

1. Боняк В. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб: сучасний стан та перспективи удосконалення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №6. С. 20–22. URL: http://lsej.org.ua/6_2023/1.pdf (дата звернення: 14.05.2026).
2. Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення. National Institute for Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/en/node/5096> (дата звернення: 10.05.2026).
3. Івчук Ю. Ю. Соціальний захист окремих категорій громадян в умовах воєнного стану: законодавчі новели та проблемні аспекти. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. №2. С. 101–111. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2023-46-2-101-111>.
4. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 14.05.2026).
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» від 29.04.2022 р. №495 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2022-п#Text> (дата звернення: 14.05.2026).